

Жарко ЂУРОВИЋ*

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ КЊИЖЕВНОГ ДЈЕЛА
ДУШАНА КОСТИЋА
СТВАРАЛАЦ У СВОМЕ ВРЕМЕНУ

Најтеже је од свега, себе ситуирати у вријеме. Јер оно је веома захтјевно и тражи од ствараоца да га појми у њеном најдубљем виду. Тај вид има спиралу кретања, она повезује феномен могућег са феноменом стварног. Улогу тога повезивања преузима стваралац, излажући се ризицима разних врста па и врсти страха који изнуђује много тога непознатог и загонетног. Сама човјекова егзистенција окреће се потреби да се у њој траје, а трајање је могуће ако је биће обузето нуждом сталних промјена које витализују његов свијет.

Дакако, стваралац је ту у деликатној ситуацији. Како се снаћи у струји многих упитница живота, диктираних временским и просторним узрочностима? Те узрочности творе природу бића и ствараоца обавезују да трага за пуноћом егзистенције. Рабле без разлога не каже да вријеме измишља све латентне ствари. И оно што га уздиже и оно што га пориче. Ако смо нашу егзистенцију схватили у таквој оптици, ствараоцу припада дужност да нас уведе у процес тога обликовања. Највећма путем имагинарног фактора, који одређују дубину и значење казаног.

Њемачки пјесник и есејиста Готфрид Бен улогу стваралачког феномена види у селективној *обradi* снова. Он каже да се помоћу њих долази до ријечи. То посебно важи за ствараоце пјесничког профила, пошто за њих сновни медиј формира карактер стварања. Чак и када се баве другом формом, прозом или путописом, задржавају поетске елементе, вјерујући да они доносе плусеве у креативној сфери. Мислим да је ова одредница примјенљива и за стваралаштво Душана Костића. Оно је разгранато у више

---

* Академик Жарко Ђуровић, ЦАНУ

жанрова. Примат свакако треба дати поезији, из више разлога. Најважнији је онај који визију са лирским предзнаком обогаћује живим субјекатским тоновима.

Оставимо за трен те уочљиве назнаке Костићевог стваралаштва и кажимо колико је вријеме утицало на избор његових идеолошких и естетских увјерења и ставова. Много се шта може објаснити са становишта биографије. Ја бих рекао да се у њој налазе облици и мијене пишевог развоја, који су зачети још у предратној „Младој култури”, да би у каснијем периоду стекли високоуважан ниво. Он је интелектуално богаћен и изоштраван у књижевним ревијама које је са успјехом водио, од *Младоси* до *Савременика*. Истина, било је и узмака, али су они условљени неразумијевањем владајуће политике према естетици која је често била на њеном удару. Ни овај стваралац није поштеђен њене немилости. Ако, пак, немилост доста тога ствараоцу ускрати, нешто му корисног и дода. Створи код њега критички однос према ускости политике и њених све запаженијих манипулација.

Већ седамдесетих година, запажамо код Костића зазор од кривудае путање друштвених токова. Он ће их пјеснички маркирати као стање удеса. Маркирање можемо тумачити и врстом побуњивања. Они који су опсједнути вишом идејом, нијесу били у стању да у њој одрже пређашњу ватру.

Све има своје фазе горења, до пепела. Па и одабрана идеја доживјеће обурдавање ако јој се не мијења природа дејства. Вријеме треба схватити као будуће постојање. Не зазиђивати му прозоре. Учествовати у егзистенцији могу само они који доживљавају њено ново рађање. Логично је да стваралаштво индукује само такве неминовности. Није важно каквог су склопа. И тамнине су дио свакодневља. Оно је за радознале увијек отворено. Уосталом, стварност је генетички процес гдје узрок рађа посљедице. Ако је већ то тако, онда ту сложену једначину ваља асимилovati у мисао. Костић је, нарочито у пјесништву, назначио дјеловање тога медија. Дао му меланхоличну супстанцију, од које поезија управо живи. Не треба заборавити да је меланхолија увијек здружена са немиром, поставши његов дисајни орган.

Кад већ помињемо вријеме, морамо поменути и ствараочево право на његово посједовање. У оном облику који је иманентан његовом дару, спознајама тога дара. Сlike простора постају, путем визијског дејства, слике унутрашње интиме. Имају прожимну функцију. Доживљено вријеме отуда не може бити прошло вријеме. Оно се својом суштином отворило трајању. Интуиција му је омогућила моћ непрекидног ресорбирања, нарочито у осјећајној сфери, пошто је та сфера код Костића најприсутнија.

Чести атрибути у ствараочевој поезији су патња и бол. Њима жељену форму даје пјесма. Није важно да ли је елегијског фона или није. За нас је важно да ју је породило унутрашњи супстрат, јер обично иза њега стоји фасцинација. Она је код сваке игре, па и оне поетско-вокацијског типа, стимулативна и уживалачка. И патња може да садржи обресе задовољства, ако одређује везаност за нешто што је неприродно отргнуто. Ту мислим на идеале са којима се живјело у рату и непосредно послје њега. Кад се ствари гледају из тога угла, онда вријеме постаје себи противтежа. Да би добило своју вриједносну појмљивост, вријеме се, бар кад је ријеч о пјесницима, не смије посматрати кроз математичку призму, гдје је број мјера. Међутим, вријеме може трајати у одабраној идеји уколико је способна да умножава моћ свога распростирања. Она се, нажалост, напушта и од оних који су је сматрали лијеком историје. На такве поета упућује стријеле пријекора. Без магнета не могу се идеје наћи на окупу, па зато Костић покушава да их приволи пјесми. Не без драматичног вапаја.

У свим временским круговима, па и оном посљедњем, кад се своди биланс животних и стваралачких учинака, Костић је остао досљедан првотном црвеном идеалу, чије пречнике круга није хтио да сужава. Тиме би поништио смисао свога часног бивства.

Његову књижевну појаву треба смјестити и у историјски оквир, будући да сва његова дјела – поезија, проза и путописи – садрже такву номинацију. Субјективни доживљај, одјевен у метафоре благог склопа и језгрине дубине, не ремети дух историјске компоненте. Рекао бих да му даје дијалектику пуне прожетости и етичког значаја, чега стваралаштво не смије да се лишава. Креацијски облици представљају важне посреднике у профилисању доживљајних свјетова. Посебно оних који се односе на поетски свијет. Иако су класично моделовани, са равним кретањем ритма и стандардним коришћењем рима, Костић у њих уноси модерну осјећајност. Та осјећајност је основни амблем његове поезије.

Предмет сам за себе не значи много. Он истиче вриједност огледањем у мисли, у оно шта та мисао персонализује. Њеном умјешном визуелизацијом стих добија дубље спознајне еквиваленте. Одабирајући облик свога исказа, поета обликује и своју природу. Костић је поета меланхоличне опседнутости. Она варира ка двије уочене позиције. Једна од њих своди се на трен, без ширег крета, а друга је окренута неограниченом пространству снова. У објема налази изворе своје инспирације.

Све тежи својој идентификацији. Не само кад је у питању стварање него и читање стварања. Различита мјерења у области естетике, не шкоде суду. Држим се гледишта да се код тумачења не смије занемарити субјективни прилаз дјелу. Он се, на срећу, прихвата без ранијег зазора. Субјективно

тумачење вуче ка скривеним детерминацијама дјела, а то је оно подручје које је добило своје име – естетика „будног сна”. Пишући у више наврата о Костићевој поезији, апострофирао сам тај феномен. Као нешто што је у превласти дубинског слоја бића. У унији са таквим гледиштем, одржива је слика друштвеног свијета, укључујући у њу и идеолошку страну. Зашто то узимати за зло? Визија одређује вриједносне скале. Онда бисмо морали одбацити Мајаковског, који је естетски снажно обојио припадност појединца колективу. Сличним осјећањима био је обузет и Костић. Човјек је незамислив без магнета друштвене експонираности. Њихова фиксација може да буде врста терапије. Писањем се ослобађају унутрашње силе свога вишка, који је, да се слободније изразим, важан детектор спознаје. Нећу погријешити ако кажем да се путем литературе дијагностикују болести човјека и свијета. У постхумно објављеној Костићевој збирци стихова „Како ће се ово звати”, дијагностикована је болест садашње збиље.

Ова збирка настала је изгледа када је пјесник био свјестан биолошког краја. Костић се у њој концентрисао на оне тематске кругове које је до тада држао у зони стваралачког интереса: пролазност, смрт, пејзаж, љубав. У овој збирци дао им је визуелнију прозачност и сложенију структуралну особеност. Доживљај се исказује у стресној позицији. Поета је варира у више типова и слојева, немало погођен нашом свеукупном судбином, која је попримила облике апокалиптичке зебње. Рекао бих да је поета вјешто опредметио њену дубинску основу.

Исказујући своју мисао у изразито лирским валерима, Костић је препушта некој врсти историјске провјере. Вјерује да прошла историја својим моралним уздигом наткриљује вријеме смутне данашњице. Али како године теку, резигнација је постајала изразитија. Одвлачи пјесника у самоћу. Она треба да буде ослонац за лично прибирање и мир. Прибир је немоћан пред налетом опште порочности, па нас Костић подсјећа на усамљени облак у небу: *Не моју ни сам да вјерујем, / да вјерујем како сам наједном њолико сам, / не моју да њовјерујем ни шћиа сам ни ко сам.*

Стихове оваквог значења може да испише само онај ко је поражен. Тај пораз поета не крије. Он му је послужио као подлога за његову свеобухватну фиксацију отуђења и зла. Портретишући их, Костић се није одрекао младићких снова, ни људских наума. У томе лежи величина Костића као пјесника. Зачудо, што је био старији, његов дух је био живљи и флуиднији.

Костић преко појава и предмета долази до суштине казаног. Дух који опажа, прије их препозна и артикулише. У сусрету са њима, било да је то море, врт или кутак собе, поета путем контемплативног излива колорише њихове унутрашње одсјаје. Њихова слика је, у ствари, слика душе, будући да се једно у другом огледају. То огледање представља саму суштину пјевања.

Сваку ствар коју запажају пјесници у природи или било гдје друго, посебно осјећају. Та посебност рефлексирана је унутарњим свијетом и разумљиво је што пјесник за пробуђено осјећање веже своју мисао. Она је његов продукт, или како то есејисти обично кажу, одређење. Под одређењем подразумијевамо дејство нутрених импулса, који нијесу ништа друго до поистовјећење објекта и субјекта. Костићев субјект активизује се ако су га опсјеле тамнине. Да ли ћемо то назвати немиром или неком другом особином, није важно. Важно је да се иза тога рађа пјесничка слика или идеја.

Поету опсједају кобне спознаје. Таквим их чине тренуци збиље, окрутни по врсти и појавности. Отуда толико вапајног у ткању поетских расположења. Просто стичемо утисак да их је емотивни шок ту инкорпорирао. Зато у нама застиру доживљај снажне памтљивости.

У овој збирци Костић у феномен памћења уводи компарацијске скале. Онога што се одиграло и онога што се наслућује. То је пројцирано у тамном тоналитету. У виду неког прождрљивог чудовишта. Без моћи да врати ведрину свијету. Ову збирку заправо карактерише удесност појединца и друштва у цјелини. Један посве реквијемски мизансцен!

Можемо мислити шта хоћемо, али је једно непорециво: поезију пише неспокојство духа, разумије се ако је оно у владавини доброг ствараоца. Костићево неспокојство је узнијетог значења, инвентивне рефлексije и омамљивог меланхоличног бруја. Као такво јавља се и у овој збирци, која је саздана од живих слика и узбудљивих успомена.

Костић се много ослања на прошлост и успомене. Он зна да разгрне њихово запретано огњиште и да прошлост пресели у ово вријеме. Он то чини када га плима утисака одвлачи извору давних сјећања. Рату, поратном раздобљу. Тамо, у њиховом кругу, лако се пробуди некадашња страст и узвитлају снови. Као да се ради о часовнику који биљежи оно што се осјећа. И то се упоређује са оним што је склопила садашња збиља. Склопила је много мрачног и неочекиваног, грабежног, опорог, сатанског. У томе смислу индикативна је пјесма *Мрзовоља*:

По њеби оре својом невидљивом ракљом. / Однекуд њојјајно бану, и не њримјећујеш / колико си друкчији и колико си себи њиућ.

Писац у своме времену може бити само ако је у себи. Ако отуда, из нутрине, генезира живот у мноштву облика и значења, имајући на уму Бергсонову мисао да постојати значи мијењати се. То је стање исказивања себе. Костић је стално био на трагу тако схваћене истине. Исказујући себе, стваралац исказује вријеме, уносећи у његов гоблен *своје* визијске слутње и несанице.

Завршавајући ово излагање о Костићу са темом времена и његовог жилавог и духовног опстајања у њему, осјећам потребу да истакнем ве-

лике заслуге књижевника Велизара Бошковића, који је о овом угледном ствараоцу написао монографску књигу „Свједок епохе”, тумачећи из више углова, испрено и аналитички, пишчев лик и дјело. Бошковићеве заслуге не исцрпљују се само на томе. Он је дуго бдио над Костићевом пјесничком заоставштином и из њене нечиткости извукао на видјело, по много чему значајну, збирку стихова „Како ће се ово звати”.